

KRONIEK

De ziel van het kantoor

- ⊕ Kadaster ⊕ Haardstenen ⊕ Cornelius de Honderdman
- ⊕ Route naar Kamp Amersfoort ⊕ Map Heijenga en de OVF

'De ziel van het kantoor'

door AGNES WITTE

'De ziel van het kantoor'. Zo werd **JAN VAN DER NEUT** genoemd in een speech bij zijn afscheid als chef-debureau van het Kadasterkantoor in 1963. Maar na dit afscheid bleef hij toch nog geregeld langskomen bij het pand aan de Prins Hendriklaan. Zijn hobby, oud-Amersfoort, bleef springlevend. Het was dus echt nodig dat hij rustig de oorspronkelijke aanwijzende tafels, kadastrale leggers en minuutplans kon bestuderen. Natuurlijk had hij dan zijn Agfa-Clackcamera bij zich.

De dagen in Amersfoort waren voor het Kadasterkantoor geteld. Binnenkort moest men naar Utrecht verhuizen, tot leedwezen van de achterblijvende Amersfoorters. Misschien dat dit naderende vertrek het motief is geweest voor de foto's die Van der Neut van zijn vroegere

personeel maakte. We laten er hier een paar van zien. Het zijn typische beelden van een jaren-zestig-kantoor, die bij de ouderen onder ons wel gemengde gevoelens zullen oproepen. 'Hebt gij de lichten uitgedaan? Doe het s.v.p. alsnog!!!', stond er op een bordje bij de ingang van het depot.

Foto omslag: De Jeugdgroep Hypotheken en Kadaster, van het Kadasterkantoor aan de Prins Hendriklaan 15. 29-10-1964.

Van der Neut maakte ook zijn eigen 'kadastrale' kaarten. Het zijn gekleurde pentekeningen die gebaseerd zijn op de kaarten van A. Slits en J. Vesters uit 1823, maar ze bevatten de eigendomsgegevens uit 1832. Bovendien heeft de vervaardiger naar believen gegevens toegevoegd uit eerdere of latere perioden. Ondanks deze verwarrende aanpak zijn het prachtkaarten geworden, die veel beelden en vragen oproepen. Bijgaand laten we een detail zien van één van die kaarten; het toont het gebied ten oosten van de Koppelpoort. De andere kaarten kunt u als volgt vinden:

[www.archiefeemland.nl/Kaarten en ontwerptekeningen/Vervaardiger = Neut, J.D.H. van der.](http://www.archiefeemland.nl/Kaarten%20en%20ontwerptekeningen/Vervaardiger%20=%20Neut,%20J.D.H.%20van%20der)

Agnes Witte beheert de fotocollectie van Archief Eemland.

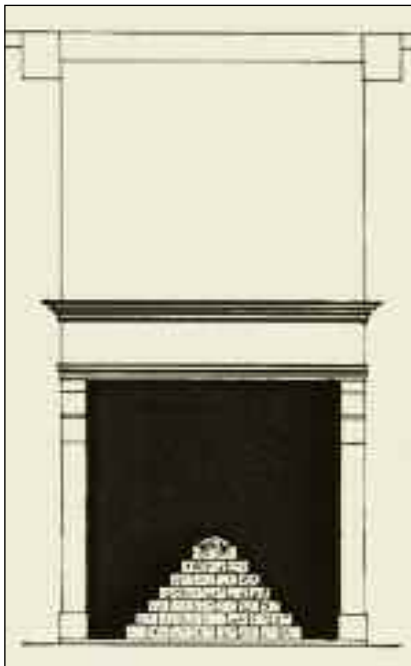

Haardstenen als vulmateriaal

In de zomer van 2009 werd een aantal haardstenen aangetroffen tijdens de herbouw van het pand Hof 29 op de hoek van de Peperstraat, een object van Stadsherstel Amersfoort. Deze karakteristieke onderdelen van een 16de-eeuwse stookplaats bleken als vulmateriaal te zijn verwerkt in de rechter zijgevel. Wat is erop te zien?

door **COR VAN DEN BRABER**

De tekening laat zien hoe de onderboezem van een schouw in een voornaam stenen huis was voorzien van een piramide van stenen. Het was gebakken materiaal en min of meer vuurvast, met een reliëf aan de zichtzijde. De voorstellingen waren in de regel bijbels of droegen wapens, koppen in medaillons of waren voorzien van arabesken.

De top van de piramide kreeg een deksteen met een fronton. In een later stadium zouden de stenen ook geometrische motieven krijgen, met bijvoorbeeld doorlopende ruiten die meer uitgingen van het vlak als geheel.

PRODUCTIE

De oudste haardstenen zijn 15de-eeuws en werden in de omgeving van Luik gebakken. In de volgende eeuw werd Antwerpen een

belangrijk centrum. Na de Spaanse inname van die stad in 1585 waren het ook Holland en Utrecht waar deze bedrijfstak werd uitgeoefend.

Haardstenen hebben een grootte van ongeveer 10 x 15 en een dikte van 5 cm. Naar achteren zijn ze een weinig 'arm' gehouden zodat ze als het ware 'koud tegen elkaar' konden worden aangebracht. Storende voegen tussen de stenen werden hierdoor vermeden.

De bodem van de vormbak was van hout waarin een tegengesteld reliëf was gesneden. Om de scherpe vormen goed te kunnen vullen moet de roodbakende klei soepel en homogeen zijn geweest. De haardstenen dragen voor het merendeel de stijlkenmerken van de renaissance. De invoering van de gegoten ijzeren haardplaat betekende in de 17de eeuw het einde van de haardstenen.

De aan de Hof tevoorschijn gekomen stenen dateren uit het midden van de 16de eeuw. Ze hebben een bijzonder fijne tekening, in vier verschillende uitvoeringen. Twee daarvan betreffen het Oude Testament, één toont een heilige en de vierde draagt de kop van een gekroonde jongeling.

JUDIT

De eerste steen heeft het optreden van Judit en de dood van Holofernes als voorstelling. Holofernes was een generaal van Nebukadnessar. Hij belegerde met een overmacht de joodse stad Betulia. Toen de nood op zijn hoogst was zorgde de wijze Judit voor de oplossing. In gezelschap van een bediende begaf zij zich naar het kamp van Holofernes. Na enkele dagen raakte zij met de gene-

raal op vertrouwelijke voet en liet doorschemeren wel te willen ingaan op zijn avances. Na een maaltijd met veel drank stuurde Holofernes de wachten weg en viel hij in een diepe slaap. Dat was voor Judit het moment om zijn tent binnen te gaan en hem met zijn eigen zwaard het hoofd af te slaan.

De haardsteen toont het beeld van een leger tent met bomen ter weerszijden. Het voorkleed is opengeslagen en links is de brits van Holofernes te zien. Hijzelf heeft zijn hoofd al verloren, dat achteloos tegen een paal terzijde ligt. Rechts in de tent staat Judit, met het zwaard nog in haar linkerhand. Dat de figuur rechts Judit verbeeldt, is op te maken uit andere en bijna gelijke voorstellingen elders. Links van de middenpaal houdt een gediensstige zich gereed om de gedode Holofernes mee te helpen afvoeren.

BATSEBA

De tweede steen is minder duidelijk, maar toont een zich badende Batseba. Zij was de vrouw van Uria, een officier in het leger van David. Uria was voor de koning op veldtocht en ver van huis. Vanaf het platte dak van zijn paleis zag de koning de mooie vrouw en hoorde hij dat zij getrouwd was

met één van zijn officieren. Niettemin nodigde hij haar uit voor een maaltijd. Daarna deelde hij zijn bed met haar. De resultaten bleven niet uit en David zag zich genoodzaakt een streek uit te halen. Uria werd op het slagveld in de voorste gelederen geplaatst en sneuvelde. Daarna liet de koning Batsaba bij zich intrekken. Volgens een sombere voorspelling zou hun kind na zeven dagen sterven. Dat gebeurde inderdaad.

Op de haardsteen is aan de linkerkant met enige moeite een fontein te zien, met bomen op de achtergrond. Rechts een schaars geklede Batsaba, zittend op een bankje. De dienaar in het midden brengt haar de uitnodiging over, mogelijk voorzien van een geschenk. Ook hier waren het andere en duidelijker stenen die hielpen de voorstelling te lezen.

HUBERTUS

De derde steen brengt de geschiedenis van Sint Hubertus in beeld. Hubertus van Luik was de zoon van een hertog. Hij ging op Goede Vrijdag van het jaar 678 op jacht. In het bos trof hij een hert met een kruis tussen de takken van zijn gewei. Hij was van deze ontmoeting zó onder de indruk dat hij zich prompt bekeerde tot het geloof. Later werd hij zelfs bisschop van Tongeren-Maastricht. Hij heeft verschillende wonderen op zijn naam staan en in 743 volgde zijn heiligverklaring. Sint Hubertus is de schutspatroon van ondermeer de jagers.

De haardsteen toont ongeveer in het midden de heilige. Hij bidt geknielt en is voorzien van een aureool. Tegenover hem in het bos staat het hert met het kruis boven zijn kop. Het paard wacht aan de linkerkant van de voorstelling. Onderaan zijn springende jachthonden te zien.

JONGEMAN

De vierde steen draagt de kop van een jongeman(?). Hij heeft een kroon op het hoofd die voorzien is van punten en parels. Dóór de kroon heen is zijn haar zichtbaar. Arabesken omlijsten het geheel. Zoals hier-

voor al werd opgemerkt, behoren ook mannen- en vrouwenkoppen tot de gangbare afbeeldingen op haardstenen. Bekend zijn de portretten van Karel V, vaak voorzien van zijn wapen, zijn devies of een jaarcijfer.

De kop van de jongeling geeft vooralsnog geen uitsluitel over zijn achtergrond of zijn naam. Wellicht bevinden zich onder de lezers van deze *Kroniek* mensen die hierover meer weten. De schrijver van dit artikel houdt zich dan ook aanbevolen voor reacties.

LITERATUUR

- H. Lagers: *Hertsteen en cronement* (2006).
- S. van der Linden, *De heiligen* (1999).

Cor van den Braber was hoofd Monumentenzorg Amersfoort.

Een vergeten heilige

Ruim een jaar geleden leverde ik bij uitgeverij Bekking & Blitz de kopij in voor de herziene en uitgebreide druk van *Heilig Amersfoort*. Ik was er stellig van overtuigd dat ik alle heiligen had opgenomen naar wie in Amersfoort een kerk, kapel, school of straat is vernoemd. Dat bleek een voorbarige gedachte. Bij het doorbladeren van *De Stad Amersfoort* op woensdag 15 augustus 2009 viel mijn oog op een berichtje in de rubriek *Kerkdiensten*. Er blijkt namelijk een orthodoxe parochie te bestaan, wier kerk is toegewijd aan Cornelius de Honderdman. Wie was hij?

door LUDO JONGEN

VISIOENEN

In het tiende hoofdstuk van de *Handelingen van de apostelen* duikt plotseling ene Cornelius op. Hij is *centurio* (of honderdman) van het cohort in Caesarea. Hij bidt tot God en geeft de armen aalmoezen. Op zekere dag ver-

schijnt hem een engel. Die beveelt hem om Petrus bij zich thuis in Caesarea uit te nodigen. Cornelius zendt twee boden uit naar Joppe (Jaffa) waar Petrus verblijft. Ongeveer terzelfder tijd krijgt Petrus een visioen. Uit de hemel ziet hij een kleed neerdalen. Daarop zitten alle dieren en alle vogels. Een stem beveelt Petrus: 'Ga je gang, Petrus, slacht en eet.' Maar Petrus wil geen onreine dieren eten. Weer spreekt de stem: 'Wat God rein heeft verklaard, zul jij niet als verwerpe-lijk beschouwen.' Nadat de

stem drie keer tot hem heeft gesproken, verdwijnt het kleed de hemel in. Terwijl Petrus zich afvraagt wat dat visioen te betekenen heeft, arriveren de boden van Cornelius.

De volgende dag vertrekt Petrus. In Caesarea wordt hij met alle eerboden ontvangen door Cornelius, diens familie en bekenden. Petrus weet 'dat het Joden verboden is met niet-joden om te gaan en dat ze niet bij hen in huis mogen komen, maar God heeft me duidelijk gemaakt dat ik geen enkel mens als verwerpe-lijk of onrein mag beschouwen'. Petrus beseft dat Jezus Christus voor alle mensen ter wereld is gekomen, dus ook voor de onbesnedenen of heidenen. Terwijl Petrus nog aan het woord is, daalt de Heilige Geest neer op alle aanwezigen. Petrus besluit Cornelius en de zijnen te dopen.

DE TEMPEL STORT IN

Dit is alles wat de *Handelingen* over Cornelius vertellen. Latere berichten melden dat hij na afloop van zijn militaire contract de assistent van Petrus in Antiochië wordt. Petrus wijdt hem tot bisschop van Caesarea. Daar krijgt

Cornelius het moeilijk, omdat gouverneur Demetrius eist dat hij offers brengt in een afgodentempel. Tot ontzetting van zijn medechristenen lijkt Cornelius gehoor te geven aan dit bevel. Gekniel bidt hij tot Jezus Christus om Demetrius en alle andere heidenen van de stad middels een teken tot inkeer te brengen. Zodra Cornelius de tempel verlaten heeft, stort het gebouw in. Demetrius is wanhopig: zijn zoon ligt onder het puin. Cornelius zegt hem te vertrouwen op God. Dat doet Demetrius. Onmiddellijk hoort hij een kinderstem onder het puin komen: zijn zoon leeft en wordt gered. Daarop gaan alle inwoners van Caesarea over tot het christendom. Korte tijd later overlijdt Cornelius. Zijn graf wordt spoedig een druk bezocht pelgrimsoord.

Zijn feestdag is 2 februari, althans in de rooms-katholieke kerk. In de orthodoxe kerken valt zijn feestdag op 13 september.

ORTHODOXE PAROCHIE

Op de hoek van de Koningin-Wilhelminalaan en de Prinses-Sophiastraat op de Amersfoortse Berg staat een kapel. Die is toegewijd aan de heiligen Willibrordus en Bonifatius en is 's zomers enigszins verscholen achter struiken en bomen. De kapel zit vast aan het voormalige oud-katholieke seminarie. Sinds een jaar of drie viert de orthodoxe parochie van Amersfoort hier haar erediensten. De parochie heeft Cornelius de Honderdman als patroonheilige.

De orthodoxe kerk maakt deel uit van een wereldwijd web van kerken. Iedereen heeft wel gehoord van de Grieks- of Russisch-orthodoxe kerk. Dat zijn twee zeer grote kerkgenootschappen, die respectievelijk vanuit Constantinopel en Moskou worden geleid. Maar in feite heeft

Cornelius op een Duits bidprentje, circa 1955.

Ludo Jongen is universitair docent Middelnederlandse letterkunde.

elk land zijn eigen organisatie. De orthodoxe kerken erkennen nu eenmaal geen oppergezag. In het eerste millennium van onze jaartelling vormden de christenen min of meer een eenheid, zij het met regionale verschillen. In 1055 vond het zogenaamde Grote Schisma plaats. Iets wat gesimplificeerd kwam die scheuring erop neer dat de patriarch van Constantinopel weigerde de bisschop van Rome te erkennen als hoofd van de kerk.

ONDER MOSKOU

Omdat de Nederlandse aartsbisschop onlangs is overleden, neemt aartsbisschop Simon van Brussel en België de honneurs waar totdat een opvolger is gevonden. De Vereniging van Orthodoxen 'H. Nikolaas van Myra' telt ruim dertig parochies. Deze vereniging werd in 1980 opgericht 'om de contacten tussen orthodoxen van verschillende jurisdicties te leggen en te versterken'. Wie zich de moeite getroost www.orthodoxekerk.org te raadplegen, zal zien dat de Amersfoortse parochie onder de jurisdictie van het Patriarchaat van Moskou valt.

In Gooi- en Eemland zijn zo'n 1500 à 2000 mensen lid van de orthodoxe kerk. Van hen zijn er ongeveer honderd actief. Op dit moment komen veel leden uit Eritrea. Volgens aartspriester Stephan Bakker wisselt de samenstelling van zijn parochie voortdurend. Dat is afhankelijk van waar vluchtelingen vandaan komen. Van die 'nieuwkomers' wordt verwacht dat ze zich conformeren aan de gebruiken van het nieuwe vaderland.

De bloeiende gemeenschap in Amersfoort hoopt binnen niet al te lange tijd een nieuw onderkomen te bouwen in het Huis aan de Haven in Vathorst.

Amersfoort, Sint-Leo-IX MMX

Onder de pizzeria

14de-15de eeuwse kelder met kaarsennis.
In het midden een betonnen funderingspijler
van de gesloopte pizzeria.

door MAARTEN VAN DIJK

In oktober en november 2009 heeft het Centrum voor Archeologie een opgraving uitgevoerd op de op dat moment net gesloopte pizzeria Lorenza. Op deze locatie zal een hotel met restaurant gebouwd worden met een kelderruimte. Bij de bouwwerkzaamheden zal de bodem op de schop gaan en daarom is archeologisch onderzoek als voorwaarde in de bouwvergunning opgenomen. Hoewel de uitwerking van alle opgravingsgegevens nog maar net is gestart, kunnen we al wel een voorlopig beeld geven van wat het onderzoek heeft opgeleverd.

Kenmerkend voor opgravingen in de binnenstad is een grote hoeveelheid archeologische resten en een lange opeenvolging van bewoning. Ook bij dit onderzoek was dat het geval. Het oudste spoor dateert uit de 12de eeuw en bestaat uit een greppel, die min of meer haaks op de Lieve-Vrouwestraat is georiënteerd. Vermoedelijk hoort deze greppel bij agrarisch gebruik van dit gebied, bijvoorbeeld bij een boerderij, of

als afwateringsgreppel bij een akker. Sporen van bewoning uit deze periode zijn vaker aangetroffen in de binnenstad, onder andere bij opgravingen op het Lieve-Vrouwekerkhof, pal naast het onderzoeksgebied. Uit de 13de eeuw dateert een aantal paal-sporen: verkleuringen op de plek waar ooit houten palen gestaan hebben. Het valt niet precies vast te stellen of de palen onderdeel zijn geweest van één of meer houten gebouwen en wat de functie hiervan is geweest. Mogelijk heeft er een boerderij gestaan, een schuur of bijgebouw.

KOELKAST

Met de bouw van de eerste stadsmuur (voltooid rond 1300) veranderde de functie van het onderzoeksgebied van agrarisch tot stedelijk. Het terrein werd opgehoogd en al snel is er een woonhuis van baksteen gebouwd, met een voorgevel aan de Lieve-Vrouwestraat (14de-15de eeuw). Van dit huis zijn enkele funderingen aangetroffen en een kelder, met in de keldermuur een kaarsennis. In een hoek van de kelder werd een houten ton aangetroffen, die ingegraven was in de vloer. Mogelijk diende deze

als voorraadvat en was het ingegraven om de inhoud koel te houden; een middel-eeuwse koelkast dus. Op de bodem van de ton was het merkteken van de kuiper zichtbaar.

Uit de 16de-17de eeuw zijn weinig vondsten gedaan. Mogelijk wijst dit op een lang gebruik van het pand dat in de 14de-15de eeuw gebouwd is. De eerste duidelijke sporen van nieuwbouw dateren uit de 18de eeuw. Toen is een aantal kelderruimtes gebouwd, die over de gehele breedte van het perceel worden aangetroffen. Uit dezelfde periode dateert een aantal bakstenen funderingen.

MOLENSTEEN

Het onderzoek heeft een 'gewichtige' vondst opgeleverd. Het is een vrijwel complete molensteen met een diameter van circa 1,40 meter. De steen is vlak onder het maaiveld aangetroffen. Uit deze vondst moet niet de conclusie getrokken worden dat hier een molen gestaan heeft. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen wat de steen hier dan wel deed. Mogelijk werd hij als fundering gebruikt voor een aambeeld van een smederij die hier in de 20ste eeuw gevestigd was.

Maarten van Dijk is archeoloog bij het Centrum voor Archeologie.

Van NS-station naar Kamp Amersfoort

door RIENK THEISENS en ELSEMIEKE SPOOR-HANRAETS

Deze fiets- en wandelroute komt grotendeels overeen met de weg die vele gevangenen onder erbarmelijke omstandigheden hebben afgelegd tijdens de Tweede Wereldoorlog. Over de plekken onderweg zijn bijzondere verhalen te vertellen. Zo zijn verschillende huizen te zien waar zich destijds schuilplaatsen bevonden.

1. NS-STATION

Op perron 4/5 hangt een gedenkteken. Het werd in 1948 onthuld ter nagedachtenis van 21 spoorwegmannen, die werden gedood als represaille voor de landelijke spoorwegstaking in september 1944. Centraal achter de glazen pui (tegenover Smulders) is een andere gedenkplaat te zien. Die is in 1993 geplaatst, ter herinnering aan 10.000 Nederlandse militairen. Zij werden in 1943 alsnog in krijgsgevangenschap afgevoerd en passeerden Amersfoort per trein.

2. BARCHMAN WUYTIERSLAAN 40-42

Een aantal verzetsmensen zat ondergedoken in een huis aan de Heinsiuslaan 12. Zij hebben op 3 februari 1945 het seinhuis op het Amersfoortse spoorwegemplacement opgeblazen. Het gevolg was dat de Duitsers twee dagen later achttien gevangenen uit Kamp Amersfoort haalden en lieten marcheren via het Thorbeckeplein naar de Barchman Wuytierslaan. Met nog twee toevallige passanten werden ze de tuin in gejaagd, waarbij de Duitsers in het wilde weg begonnen te schieten. Eén van de jongens sprong in een schuttersputje, een ander wilde wegkruipen in de struiken. Te-

vergeefs. Enkele voorbijgangers zagen het gebeuren zonder dat ze een hand uit konden steken. De lijken bleven een dag en een nacht in de tuin liggen, met borden erbij waarop stond: *Saboteurs en en terroristen*. De gedenkplaat voor dit bloedbad werd ontworpen door stadsarchitect Zuiderhoek en onthuld op 4 mei 1946.

3. HEINSIUSLAAN 12

Hier bevond zich een schuilplaats met een onderaardse gang naar de tennisbaan (de oude ALTA-banen). Een deel van die gang is in 1956 ingestort. Onder het parket in de achterkamer is de plek van de onderaardse gang aangegeven met merktekens. Het huis ligt een stuk hoger dan de tuin. Zodoende kon men gemakkelijk een poort/ingang maken tussen de schuilplaats onder het huis en de tunnel onder de tuin. Tijdens de oorlog woonde de familie Bothe er. De heer Bothe had een drukkerij in Amsterdam, waar negen edities van de verzetskrant *Het Parool* zijn gedrukt. Naast een schuilplaats was onder het huis ook een illegale drukkerij aanwezig, waar valse bon-

kaarten en andere documenten werden gemaakt. De stroom hiervoor werd illegaal afgetapt van het huis op de hoek Heinsiuslaan/Van Beuningenlaan, waar Duitsers ingekwartierd zaten. Op zolder werden een Engelse en een Amerikaanse piloot verborgen gehouden. Toen de Duitsers het huis in beslag namen zijn de twee nog diezelfde nacht gevlucht, via het zolderraam over het dak.

4. THORBECKEPLEIN 4

Hier woonde tijdens de oorlog de familie W. Merkens. Er was geruime tijd een jongeman ondergedoken in verband met de spoorwegstaking. Op de zolder was ook een schuilplaats in een hoek. Iedere avond werd stiekem naar de radio geluisterd. Als er een huiszoeking dreigde ging men daar ook zitten. Eens kwamen er Duitsers met geweren binnen. Het gezin had dit vooraf in de gaten en verstopte de onderduiker. Eén Duitser kwam de trap op en ging met zijn geweer onder de bedden door. Hij kon niets vinden en ging dus weer weg. Het dienstmeisje bleek achteraf vriendschappelijk te zijn geweest met een Duitser. Ook al sliep ze op het zolderkamertje naast de kamer met de radio, ze heeft de familie nooit verraden.

5 REGENTESSELAAN 2

Nu kantoor PVRO/KWA

Dit huis werd tijdens de oorlog bewoond door de familie Th.W.L. baron van Heemstra. Het is daarna gevorderd als hoofdkwartier van het Duitse garnizoen, de *Ortskommandantur*.

6. APPELWEG

Gedenkmuur

Tien gevangenen uit Kamp Amersfoort zijn hier in maart 1945 geëxecuteerd. Het was een represaille, omdat het verzet een Nederlands lid van de *Sicherheitsdienst* had gedood. In de muur zijn nog kogelinslagen te zien. De grond is geschonken door dr August Brester, directeur van het ziekenhuis De Lichtenberg; hij woonde ernaast aan Utrechtseweg 78. Bresters echtgenote

Irmgard Gebensleben schreef veel met haar Duitse familie; de brieven zijn gepubliceerd in het boek van Hedda Kalshoven-Brester, *Ik denk zoveel aan jullie*.

7. WILHELMINALAAN 2

Huize Merlijn

Uit het dagboek van mevrouw Van der Mark, die met haar echtgenoot en twee zonen in Huize Merlijn woonde:

Eerste Kerstdag 1944 wordt het huis gebombardeerd. Getroffen door een bominslag in het dak en twaalf kleine flesvormige splinterbommen. Het maakt het huis tot een ruïne. Gelukkig iedereen ongedeerd, omdat wij in de kelder zaten. Elke keer als er gebeld wordt kruipen de zonen in hun schuilhok. Huiszoekingen zijn aan de orde van de dag.

Op 21 april 1945 schrijf ik dit te midden van artillerievuur. De provisiekelder is ingericht om te slapen. De Engelsen en Canada's staan in een ring om Amersfoort. Wij bereiden ons voor op vechtpartijen in Amersfoort. Niemand mag meer de stad in of uit.

Wij zitten in grote nood: geen water, geen gas, geen stroom, geen eten.

Op 23 april suisden 's nachts de granaten over ons huis en maken zo'n hels lawaai dat wij in de kelder geen oog dicht doen. Wij denderen op onze stoelen.

Vanaf 28 april: doodse stilte. Er worden geen schoten gelost. Geruchten over wapenstilstand.

Op 5 mei: vrij.

8. WILLEM DE ZWIJGERLAAN 2

De familie W. Driebergen liet hier een dubbele schuilplaats bouwen. Achter het voorste kleine hok bevond zich nog een veel ruimere plek, die plaats bood aan circa vijftien personen. In de loop van de oorlog hebben hier tientallen onderduikers een plek gevonden. Deels waren dit mensen uit

het verzet en deels Joodse onderduikers, in afwachting van plaatsing op definitieve adressen. De heer en mevrouw Driebergen kregen later de Yad Vashem-onderscheiding van de staat Israël. Deze was aangevraagd door veertig Joodse overlevenden, die samen met vele anderen uit handen van de Duitsers waren gebleven dankzij het echtpaar.

9. JACOB CATSLAAN 14

Hier woonde de Duitse musicus Hans Scheifes, die getrouwd was met de Nederlandse Wil Smink. Vanaf 1942 moest hij, als Duitser, politiediensten verrichten voor de bezetter. Hij gaf echter alle relevante informatie aan het verzet door. Bovendien nam zijn vrouw onderduikers in huis. Er hing een spiegel in hun hal met aan de achterkant het

portret van Hitler. Bij huiszoeken werd de spiegel gauw omgedraaid en zei Wil Smink: 'Wij zijn ook Duitsers, mijn man zit aan het Oostfront.' Hierdoor gold dit huis als bijzonder veilig! In 1944 deserteerde Hans Scheifes en dook hij zelf onder. Na de oorlog werd hij genaturaliseerd, mede door zijn verdiensten in de oorlog.

10. VAN EFFENLAAN 14

Mevrouw Slijper woonde als tienermeisje aan de Van Effenlaan. Haar vader werkte bij de spoorwegen. Hij zaagde een luik in de vloer waar een fiets in paste. Deze bevond zich voor de deur naar de voorkamer, onder de vloerbedekking die makkelijk kon worden opgetild. De broer en de vader van mevrouw Slijper moesten namelijk ook geregeld onderduiken.

11. VAN EFFENLAAN 10

School met de Bijbel

De broer van mevrouw Slijper en drie andere jongens moesten zich melden in de kazerne aan de Leusderweg. Met zijn vieren verborgen zij zich op de zolder van de school. Ze sloegen een ruitje van de kelder

in. Als het donker was kwamen ze bij Slijper of bij de burens eten. De school werd echter gevorderd. Duitsers kwamen bij de familie Slijper vragen waar het hoofd van de school woonde. Iemand anders vertelde dat die aan de Marnixstraat woonde. Intussen kon men de jongens op zolder waar-schuwen, waardoor ze weg konden komen vóórdat de Duitsers hen zouden vinden.

12. KAPELWEG 108

Dit was het huis waar kleuterjuf Cecilia Loots woonde. Zij liet al vroeg vele Joden in dit huis onderduiken. Bij de bevrijding waren er twaalf Joodse onderduikers.

13. KAPELWEG 120

De familie Gerritsen verzorgde gevangenen van Kamp Amersfoort die vrij waren gelaten. Ze kregen een warme maaltijd en schone kleren. Dit werd al snel gefluisterd in het Kamp: wanneer je vrijkomt moet je eerst bij Kapelweg 120 langs.

14. SOEMBA STRAAT 8

Opvanghuis van het Rode Kruis voor de bevrijde gevangenen, april-mei 1945.

15. LOES VAN OVEREEMLAAN 19 KAMP AMERSFOORT

Het Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort was vergeleken met andere kampen klein, maar er waren soms wel 3-4000 mensen tegelijk. Verwaarlozing, honger, mishandeling en moord drukten een extra zwaar stempel op het verblijf. Meer dan 35.000 gevangenen waren hier korte of langere tijd gevangen. Het bezoekersgebouw is bedoeld als centrum waar generaties samenkomen: slachtoffers, hun (klein)kinderen, scholieren, politiestudenten en andere geïnteresseerden kunnen elkaar hier ontmoeten, zodat de geschiedenis van deze plek wordt doorgegeven. Het gebouw werd op 19 april 2004 officieel in gebruik genomen. Wat is er te zien? Film, expositie, wachttorens, klokkenstoel, nagebouwde gevangenis, schietbaan.

Open: dinsdag t/m vrijdag 9-17 uur (november-februari 10-17 uur), zon- en feestdagen 13-17 uur of op afspraak. Rondleiding is mogelijk op afspraak: 033 4613129, www.kampamersfoort.nl.

Rienk Theisens is bestuurslid van de Oudheidkundige Vereniging Flehite; Elsemieke Spoor is actief in de Stichting Flehite Publicaties.

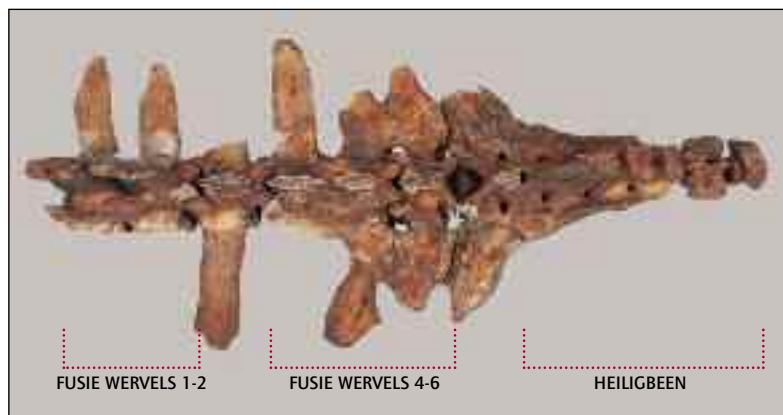

Een middeleeuwse merrie in moten

door HENK DE BOER en TIMO D'HOLLOSY

Wist u dat álle botten die bij Amersfoortse opgravingen worden aangetroffen door een zoologisch expert worden onderzocht? Hij bepaalt van ieder bot de betreffende diersoort, leeftijd en geslacht aan de hand van specifieke kenmerken en maten. Maar ook wordt gekeken naar allerlei afwijkingen en gebruikssporen. De Amersfoortse archeologen hebben de afgelopen 25 jaar ruim 45.000 botten opgegraven, menselijk botmateriaal niet meegeteld. Die vormen samen inmiddels een bijzondere informatiebron over dieren in het verleden en hoe de mens die exploiteerde. Een voorbeeld.

Tijdens het archeologisch onderzoek aan de Westsingel is in een kuil het skelet van een paard aangetroffen. De bijbehorende vondsten leveren de datering: het paard is

hier rond 1400 begraven, samen met wat slachtafval. Door de plaatsing van een olietank in recentere tijden zijn de benen grotendeels verloren gegaan. Daarom waren 'slechts' 87 botten van het totale skelet aanwezig, maar dat was voor de archeo-zoöloog voldoende om dit middeleeuwse paard tot leven te brengen.

De vorm van het bekken vertelt ons dat het een merrie betreft. De slijtage van haar snijtanden geeft en de volgroeiing van enkele bekkendelen geven aan dat ze niet oud is geworden: zes, hooguit zeven jaar. De schofthoogte is door het ontbreken van de benen moeilijk te bepalen: een resterend stukje rechter-bovenbeen (*femur*) wijst op een groter-dan-gemiddeld paard. De schofthoogte wordt geschat tussen de 144 en 152 cm. De forse maten van het gebit van het paard bevestigen dit.

De achttien borstwervels van het paard met de bamboo-spine aan de voorzijde van de 11de, 12de en 13de wervels.

RUGPROBLEMEN

De jonge merrie had last van haar rug. Haar wervelkolom was op twee plaatsen volledig vergroeid (*intervertebrale ankylose*), met een fusie van de eerste met de tweede lendenwervel en een tweede 'blok' van de vierde, vijfde en zesde lendenwervel. De vrijwel totale versmelting van de wervels wijst in de richting van een aangeboren (*congenitale*) afwijking. Waarschijnlijk is als reactie op

de stijfheid tussen de elfde, twaalfde en dertiende borstwervel een soort *bamboo spine* ontstaan; aan de voorzijde van deze wervels heeft zich een soort brug gevormd van sterk poreus bot. Dit doet denken aan de ziekte van Bechterew bij de mens. Maar de aandoening bij dit paard is waarschijnlijk het gevolg van excessieve belasting door het gebruik als rij- of lastdier, en wellicht op té jeugdige leeftijd. Het bindweefsel (*ligament*) dat aan de voorzijde van de wervels loopt, wordt hierdoor voortdurend geprikkeld. Het lichaam reageert met botvorming, vergelijkbaar met de vorming van een *hielspoor*, zoals we bij hardlopers zien. In Amersfoort hebben we dezelfde afwijking één keer eerder gevonden, in de opgraving bij Emiclaer. Maar dat paard was ouder dan 23 jaar, had ernstige arthrotische veranderingen en dateerde pas uit de 18de-20ste eeuw.

Het paard van de Westsingel is uiteindelijk geslacht. De snij- en slachtsporen aan beide schouderbladen, het bekken en de vierde borstwervel leiden echter niet tot verkleining van de botdelen. Ze hebben ook niets met consumptie te maken. Mogelijk was het grote paard zélf te zwaar voor transport en is ze eerst in handzame stukken opgedeeld, om de mens niet al te veel te belasten.

Timo d'Hollosy is stadsarcheoloog; Henk de Boer is zoologisch onderzoeker bij het Archeologisch Centrum.

Het komt van onderaf

Op 20 maart jl. is Map Heijenga overleden. Zij was jarenlang het boegbeeld van de Oudheidkundige Vereniging Flehite en Museum Flehite. Later vertelde zij ons vaak over haar persoonlijke ervaringen, maar daarvan stond nog niets op papier. Nog net op tijd konden we daar wat aan doen. In dit artikel staat de OVF centraal, een volgende keer het museum.

door GERARD RAVEN en PIEK THEISENS

Toen Map in 1954 in Amersfoort kwam wonen, was ze onder de indruk van de architectuur van de stad. Maar de Amersfoorters vond ze wat stug... tot 1959: 'Ik ontdekte dat zij buitengewoon goed feest konden vieren tijdens 700 jaar stadsrechten. En dat de Vereniging een grote rol gespeeld had bij de voorbereiding van dit onvergetelijke feest. Daarom besloot ik in de nazomer om lid te worden.'

ZELF OPGRAVEN

Map werd geboren in Alkmaar op 25 juni 1922. Zij groeide op in deze historische stad, in de zestiende eeuw belegerd door de Spaanse troepen. Haar grootvader bracht haar de liefde bij voor geschiedenis, kunst en antiek. Zo zocht ze al van jongs af aan naar scherven in molshopen en langs de slootkanten. Deze belangstelling voor archeologie bleef: via de radio hoorde zij van het bestaan van de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (toen nog AWWN) en zij meldde zich direct aan als lid. In Amersfoort werd Map voorzitter van de archeologische werkgroep van de OVF, toen deze in 1963 werd opgericht door W.J. de Boone. Hij was lid van het hoofdbestuur van de

Foto links: Map bij de opgraving aan de Kamp, 1965. Het is zes uur en zal acht uur worden.

Foto rechts: Map bij de opgraving Langestraat 81, 1966.

(Foto's: Archief Eemland)

AWN en secretaris/conservator van Flehite. Daarnaast begon hij de AWN-afdeling Vallei en Eemland, die veel met de Flehitegroep samenwerkte. Ook daarin was Map actief: 'We ontvingen direct veel steun van de ambtenaren van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, vooral van Anton Bruyn. We organiseerden een aantal schervenavonden om bodemvondsten uit de

stad te kunnen determineren.' In 1964 werd Map als eerste vrouw correspondent voor de ROB. Zo kon ze assisteren bij veldonderzoek in de provincie Utrecht, omdat de nieuwe Monumentenwet vroeg om bescherming van belangrijke archeologische vindplaatsen.

BRUISEND BESTUURLID

In hetzelfde jaar trad Map aan als bestuurslid van de OVF. Zij kreeg vervolgens de taak om 'de archeologische collectie te inventariseren, te beschrijven en een plan te ontwerpen om te komen tot een moderne presentatie van deze collectie'. De archeologische werkgroep werd nu voor het eerst betrokken bij een opgraving, namelijk van de funderingen van de Kamperbuitenpoort. Deze waren bovengekomen bij graafwerkzaamheden voor de aanleg van een verkeersplein aan het einde van de

Kamp. De funderingen werden blootgelegd, 'maar van een deskundige opmeting kwam niet veel terecht; de archeologische werkgroep beschikte niet over het benodigde materiaal en er kon alleen gewerkt worden als het personeel van het aannemersbedrijf naar huis was'. Het verslag van de opgraving werd enthousiast ontvangen door de leden van de Vereniging. Maar het werk voor vereniging en museum werden Map teveel. In 1972 stopte zij met de archeologische werkgroep; deze is later opgegaan in de AWN-afdeling. Ze bleef echter lid van de Monumentencommissie van Flehite, later ook als waarnemend voorzitter.

Ook trok Map veel belangstellenden met lezingen en excursies naar tentoonstellingen, opgravingen en restauraties in binnen- en buitenland. Zij verzorgde deze eerst voor leden van de archeologische werkgroep, later voor alle Flehiteleden. 'De eerste die ik mij herinner ging naar Aken, naar de tentoonstelling over Karel de Grote. Ik moest er met twee volgeladen bussen naartoe. Het was een groot succes.'

BESTUURSCRISIS

Intussen waren de verhoudingen in het OVF-bestuur verstoord. In 1965 had De Boone een ernstig verkeersongeluk gehad. De functie van conservator werd tijdelijk overgenomen door het net aangestelde bestuurslid pater Van den Bosch, geschiedenisleraar aan het Constantijn College. Hij klaagde echter over alles en iedereen. Van Map 'eiste [hij] dat ik mijn contacten met de ambtenaren van de ROB zou beëindigen en uitsluitend met hem zou samenwerken'. De net aangestelde voorzitter van Flehite, J.C. Strieder, steunde de pater 'altijd in zijn on gepaste optreden', zo ook bij 'deze onmogelijke eis'. Door de conflicten in het bestuur schreef de pater geregeld een brief, 'waarin hij aankondigde ontslag te nemen als conservator. Tijdens de eerstvolgende vergadering deel-

Foto boven: AWN-bijeenkomst in het museum, 1967.

Foto rechts: Archeologisch depot in de kelder van Breestraat 82.

(Foto's: Th. Hendriksen/Museum Flehite).

BRONNEN

■ Vraaggesprek

16 november 2009

■ Aanvullende memoires

26 januari 2010

■ Burchard Elias,

Flehite 1878-2003.

Geschiedenis van een

vereniging en een

museum (Amersfoort

2005)

Gerard Raven is

conservator van

Museum Flehite,

Piek Theisens is

assistent collectie.

de Strieder ons steeds verheugd mede dat de pater zijn aanvraag had ingetrokken.'

Zo duurden de strubbelingen voort tot 1969, toen het 'niet langer verantwoord [was] om aan het beleid van Strieder en pater Van den Bosch mee te werken'. Map en enkele andere bestuursleden traden af. De ROB-ers Brongers, Bruyn en Halbertsma richtten een actiecomité van Flehiteleden op, waaraan ook Map haar steun verleende. Doel was het aanstellen van een nieuw bestuur en van een beroepsconservator. Uiteindelijk leidde dit tot 'een

tumultueuze ledenvergadering', die tot diep in de nacht duurde. Het bestuur werd naar huis gestuurd en vervangen door een bestuur samengesteld door het comité.

NIEUW ELAN

Hoewel Map dat eigenlijk niet wilde weten, was zij degene die de nieuwe voorzitter wist te vinden. Dat was oud-burgemeester Buining van Leusden. Ze waarschuwde hem wel dat hij zich in een wespennest zou steken. Maar daar schrok hij niet voor terug. 'We hadden nu de beste voorzitter die we ons wensen konden,' herinnerde zij zich. Ruzies en gezeur kwamen sindsdien niet meer voor. Map heeft altijd prettig met Buining samengewerkt. Hij had echter een zware taak op zich genomen: het vertrouwen van de overheid was geschonden en Flehite moest weer vanaf de basis worden opgebouwd. Buining bleek hiervoor echter de juiste persoon te zijn: 'Zijn naam stond hoog aangeschreven en samen met de andere bestuursleden pakte hij de problemen aan.'

Maps werk richtte zich nu meer op het museum, maar zij bleef sterk betrokken bij de OVF. Ze bezocht tot op het laatst trouw de bijeenkomsten. Ze was vooral blij met de Monumentencommissie, de *Kroniek* en het jaarboek. Wel vond zij dat de leden te weinig worden gestimuleerd om meer zelf te doen. Dat was immers haar eigen ervaring: 'Het komt van onderaf!'

SLAG OM AMERSFOORT KAN VAN START

Wie verslaat Maarten van Rossum?

door **PIEK THEISENS**

Amersfoort is een nieuw spel rijker vol weetjes over de geschiedenis. Een particulier initiatief dat vraagt om mee te doen!

Elke zaterdag kwam overbuurman Piet van Nes op de borrel bij Marjolein Tönis en haar gezin aan de Zuidsingel in Amersfoort. Tijdens tweeëneenhalve borrel vertelde hij allerlei 'malle informatie' over Amersfoortse plekken. 'Hij was een eindeloze kletser', aldus Marjolein. 'Ik wilde iets doen met die informatie.' Zo vormden de anekdotes van Piet van Nes onder andere het uitgangspunt voor het spel *Slag om Amersfoort*. Zelf is hij enige jaren geleden overleden.

BORDSPEL

Marjolein Tönis is beeldend kunstenaar en illustrator, maar vóór haar pensioen was zij docent beeldende vorming op het VMBO. De passie voor illustreren en het vertellen van verhalen heeft ze altijd gehad. Zij had ook al een tijd het plan om een wandeltocht door Amersfoort te maken, met bij elk huis een korte geschiedenis. Eerder had Marjo-

lein *Architectuur op de fiets*. Vier keer *Amersfoort* uitgebracht, met fietsroutes en verhalen over architectuur. Later evolueerde het idee tot een spel; een mix van Triviant, Risk en Ganzenbord. Tien mensen dachten en werkten mee met het ontwikkelen van het spel en het maken van de vragen. Er is ook een vereenvoudigde versie voor kinderen vanaf 6 jaar: met het bestaande bord is het daarmee mogelijk om *Amersfoort in Ganzenpas* te spelen.

Het bordspel is een coproductie van Marjolein Tönis en haar dochter Dagmar Wynants, grafisch vormgever. Het uitgangspunt is de stadsplattegrond van Blaeu uit 1647. Er zijn ook enkele extra's: zo heeft Marjolein het moderne stadhuis erin getekend, staan de huizen binnen de Muurhuizen anno 2009 op het spel en is het wapen rechtsonder met allerlei details verrijkt. Er zijn 500 vragen, *multiple choice* en *waar/niet waar*.

Door het spel te spelen leer je over de geschiedenis van Amersfoort tot op de dag van vandaag. Maarten van Rossum is de grote zwarte pion in het spel: in 1543 belegerde hij Amersfoort in naam van keizer Karel V en nam hij de stad in. Vervolgens ver-

loor Amersfoort enkele voorrechten en haar onafhankelijkheid als grensplaats.

Naast de verhalen van Piet van Nes zijn de vragen gebaseerd op informatie uit een hele stapel boeken, zoals de *Historische encyclopedie van Amersfoort* door Ayolt Brongers. Andere mooie verhalen en anekdotes over plekken in Amersfoort zijn echter altijd welkom: marjolein.tonis@planet.nl of www.slagomamersfoort.nl.

INTEKENEN OP PRESENTATIE

Als u benieuwd bent naar het spel, kom dan naar de presentatie op zaterdag 12 juni om 12 uur in Museum Flehite. Daarna is er tot 5 uur tijd om mee te spelen. Dat kan ook op zondag 13 juni op de Hof. Verder kunt u intekenen voor een speciale prijs die rond de €25,- zal zijn; in de winkel zal het voor €35,- worden verkocht. Dat intekenen is hard nodig, omdat het spel zonder sponsoring is gemaakt. Het minimum aantal is echter nog niet bereikt! Intekenen kan ook via: www.slagomamersfoort.nl.

Piek Theisens is assistent collectie van Museum Flehite.

Grebbelinie boven water

door LYDIA EDELKOORT

Half mei opende burgemeester Albertine van Vliet het informatiepunt Grebbelinie in Museum Flehite. Dat is onderdeel van de Grebbelinie boven water, een initiatief van de provincie Utrecht. Men wil de Grebbelinie zichtbaar maken voor een groot publiek: beter toegankelijk en beleefbaar.

WATERLINIE

Van de Rijn bij Rhenen tot het Eemmeer bij Spakenburg: als een groen lint van ruim zestig kilometer lang loopt de Grebbelinie door het landschap van de Gelderse Vallei. In het verleden was een waterlinie in de lage gebieden dé manier van landsverdediging. Door een reeks van gebieden onder water te

worden in het midden van de 18e eeuw met elkaar verbonden tot de Grebbeliniedijk en de liniegracht. Water uit de Rijn stroomt de vallei in, gebruik makend van het landschap. Keerkades zorgen voor het gecontroleerd vulllopen van de opeenvolgende inundatiegebieden. Zwakke punten worden versterkt met een Spaanse *redoute*, een stenen wachthuis. Bij Amersfoort komt er één te staan bij de keerkade ter hoogte van de Glashut.

Aan het einde van de 18e eeuw wordt de Grebbelinie versterkt in verband met groeiende Franse oorlogsdreiging. Na de inval van de Fransen in 1795 worden nieuwe werken aangelegd bij Krachtwijk en bij de Glashut ten noorden van Amersfoort. Richting Woudenberg komen er werken op de Asschatkade en de Roffelaarskade. In 1860 krijgt

interessant als onderdeel van de landsverdediging. Vanaf de mobilisatie in augustus 1939 wordt er permanent gewerkt aan de linie, die nu Valleistelling heet. Ook worden de inundatiegebieden onder water gezet: boeren moeten met hun vee hun boerderijen verlaten. Tijdens de Duitse inval in de meidagen van 1940 speelt de Grebbelinie een belangrijke rol. De bevolking van frontstad Amersfoort wordt korte tijd geëvacueerd. Ook de Duitse bezetter ziet het nut van de Valleistelling: in 1944 maken zij er de *Pantherstellung* van, die in april-mei 1945 de geallieerden nog enig oponthoud bezorgt.

INFORMATIEPUNTEN

In 1951 wordt de linie in militaire zin opgeheven. Tot in 2010 het initiatief van de provincie de Grebbe-

linie boven water zal brengen. Er komen informatiepunten in Spakenburg, Amersfoort, Woudenberg/Hoeve De Beek, Fort aan de Buursteeg en de Grebbeberg. In Museum Flehite staat nu het informatiepunt naar ontwerp van Tinker Imagineers. Kaarten, historische foto's en geluidsfragmenten vertellen over het verleden van de Grebbelinie. Een trekker

zetten ontstaat een langgerekt ontoegankelijk gebied. Het water staat er ongeveer 40 centimeter hoog: te ondiep om te bevaren en te diep om zomaar te kunnen doorwaden.

BESCHERMING

De Grebbelinie moet Holland en Utrecht beschermen tegen een vijandelijke aanval uit het oosten. Bestaande dijken en waterlopen

de Grebbelinie nog een opknopbeurt, maar deze wordt in 1874 gedegradeerd tot een voorpost van de nieuw aangelegde Nieuwe Hollandse Waterlinie.

VALLEISTELLING

Dan blijft het stil op en rond de Grebbelinie, tot in 1935 werklozen het Valleikanaal graven. Door een betere afwatering van de Gelderse Vallei wordt ook de Grebbelinie weer

is het stripverhaal van Erik Varekamp. Daarnaast is het informatiepunt ook uitgangspunt voor een recreatieve verkenningstocht langs de linie, te voet, op de fiets of vanaf de Fietsboot.

Lydia Edelkoort-van der Vlerk is stafmedewerker publiek & presentatie en projectleider Grebbelinie van Museum Flehite.

Nieuwe boeken

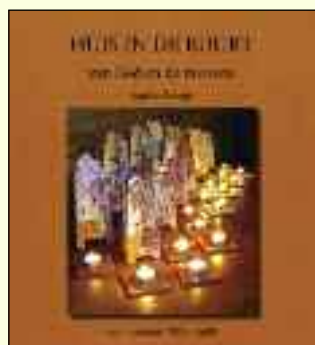

Jan Blokker jr, *Oorlog in je achtertuin: verhalen van de Grebbelinie*
(Zwolle: Waanders, 2010), 208 pp., ISBN 978040076718, € 24,95

De schrijver laat de bewoners uit het gebied van de Grebbelinie aan het woord. Hun verhalen gaan over de mobilisatie, evacuatie en meidagen van 1940.

Jan Koert Davids, *Beleef de Gelderse Vallei en Eemland*
(Barneveld: BDU, 2010), 224 pp., ISBN 9789087881146, € 16,50

Een wandel-, lees- en kijkboek met topografische kaarten en routebeschrijvingen.

Sophie Oranje, *Huis in de buurt van God en de mensen: Emmaüskerk 1929-2009*
(Amersfoort: Protestantse Emmaüs-gemeente, 2010), 48 pp., ISBN 9789081244220, € 14,95

Uitgegeven t.g.v. het 80-jarig bestaan van de Emmaüskerk aan de Noordewierweg. Deze was gebouwd als hervormde Emmakerk. In 1995 kwamen de gereformeerden van de Rehobothkerk er bij en kreeg de kerk een nieuwe naam.

Yad Vashem plechtigheid op woensdag 20 januari 2010 in het Stadhuis Amersfoort: de heer André Reeders & mevrouw Aaltje Reeders-Wittermans
(Den Haag: Ambassade van Israël, 2010), 8 pp.

Tekst van de toespraak ter gelegenheid van de postume uitreiking van de Yad Vashem-onderscheiding aan het echtpaar Reeders-Wittermans. In hun huis aan de Heiligenbergerweg 91 te Amersfoort verborgen zij het joodse echtpaar Gimnicher-Hirsch.

Maarten Jager en Renske van der Linde, *Op reis met Henrik Jan Wolter (1873-1952)*
(Amersfoort: Bekking, 2010), 159 pp., ISBN 978 90 6109 052 6, € 29,90

Het boek bij de tentoonstelling in Museum Flehite (zie de vorige *Kroniek*), die nog te zien is tot en met 20 juni.

Bert Rietberg, *Wandelgids Grebbeliniepad Rhenen-Spakenburg*
(Zwolle: Waanders, 2010), 108 pp., ISBN 9789040076640, € 13,95

Beschrijving van dertien routes langs de Grebbelinie. Bovendien biedt de auteur per gemeente de geschiedenis en andere bezienswaardigheden. Het Amersfoortse gedeelte is niet compleet; mogelijk verschijnt daarover meer in de *Kroniek*.

StoryAwards verhalenbundel 2010: de groene stad

(Amersfoort: Stichting Podium&Talent, 2010), 75 pp.

StoryAwards is een verhalenwedstrijd die dient als een podium waar jongeren uit de regio Amersfoort hun schrijftalent kunnen laten zien. De beste inzendingen staan in deze bundel.

GERARD RAVEN & TILLY DU PUI

OLDENBARNEVELT

Bij de onthulling van het standbeeld op donderdag 13 mei kreeg het museum een bundeltje met drie pamfletten van een donateur van de stichting Johan van Oldenbarnevelt. Het eerste is de **Remonstrantie** die Johan in 1618 schreef om zichzelf te verdedigen tegen de verdachtmakingen van prins Maurits. Hij was toen al oud en ziek en werd kort daarna gearresteerd. Een jaar later werd hij ter dood veroordeeld.

Evacuatie 1940

Af en toe ontdekt een Amersfoorter op reis weer een plaquette in één van de vele Noord-Hollandse gemeenten die in mei 1940 evacué's hebben opgevangen. Hier een voorbeeld uit Dirksborn. We wisten al van een raam in Almaar en een bank in Edam (van Hoogland). Foto's van andere gemeente zijn welkom!

ILONA DE KRAKER is de nieuwe medewerker van Museum Flehite. Zij doet ook de algemene promotie van de vier musea van Amersfoort in C.

Ilona is de opvolger van Katjuscha Otte, die met Ingelies Vermeulen het projectbureau otte+vermeulen is begonnen. Zij zijn betrokken bij verschillende tentoonstellingen van Museum Flehite, zoals de grote expositie over Maria van Amersfoort, zomer 2011.

Het favoriete voorwerp van... Piet Jonkman

Een groot deel van de collectie van Museum Flehite is eigendom van de Oudheidkundige Vereniging Flehite (OVF). In deze nieuwe rubriek kiezen leden hun favoriete OVF-voorwerp. Voorzitter Piet Jonkman bijt de spits af.

Mijn hobby is het maken van bouwplaten. Ik heb al heel wat modellen van gebouwen gemaakt die door anderen zijn ontworpen. Het maken en het eindresultaat zijn heel boeiend. Maar ik kijk ook hoe de verschillende stukjes zijn vormgegeven, zodat je vanuit een tweedimensionaal vlak een ruimtelijk model krijgt. Begrijpelijk dat ik bewondering heb voor die ontwerpers.

In het museum kijk ik altijd naar de grote stadsmacquette en uiteraard naar het model van de Onze-Lieve-Vrouwetoren, het beeldmerk van Amersfoort. Een model met oog voor detail, gemaakt door stadstimmerman Peter van de Hooff in 1870. Dus vlak vóórdat de Oudheidkundige Vereniging Flehite werd opgericht. Die datering is herkenbaar aan het model, want de bovenste lantaarn ontbreekt. Die is zichtbaar op het grote stads-

gezicht van Withoos uit 1671 en weer teruggeplaatst bij de laatste grote restauratie in de jaren zestig van de vorige eeuw. Het verhaal gaat dat de ontwerper alles heeft opgemeten met kettingen van 25 en 50 meter lang, want bouwtekeningen ontbraken. De OVF kreeg dit model in 1888 in bruikleen van de gemeente Amersfoort.

Ik vraag ons nieuwe bestuurslid Henk van Tilburg de volgende keer deze rubriek in te vullen.

Dromerige aanwinst

Onlangs kreeg Museum Flehite een groot aantal werken van **Jan Hendrik Pennings**

(1898-1982) van zijn drie kinderen. Pennings woonde en werkte het grootste deel van zijn leven in Amersfoort. Zijn werk doet esoterisch aan, vooral zijn tekeningen. Volgens zijn zoon Jan werd hij soms beschreven als 'een dromerige man; hij leek niet van deze wereld'.

Pennings vereeuwigde bloemen, stillevenen en maakte portretten van zijn gezin en bekende Amersfoorters. In 1949 tekende hij zijn collega Jakob Nieweg (zie foto). Zij kenden elkaar goed en kwamen bij elkaar over de vloer. Maar Pennings had niet veel contact met andere kunstenaars in Amersfoort, ondanks een kortstondig lidmaatschap van De Ploegh. Het museum is van plan eind 2011/begin 2012 een tentoonstelling te houden van Pennings' werk.

De activiteiten vinden plaats in Museum Flehite, tenzij anders vermeld. Tentoonstellingen zijn geordend op einddatum.

Donderdag 6 mei, 17-19 uur

Historisch Café in het Stadscafé, met praatje over Armen de Poth. Locatie en onderwerp staan vermeld op www.archiefemaal.nl onder 'cursusaanbod'. U kunt zich hier tevens aanmelden voor een maandelijkse digitale uitnodiging.

Dinsdag 25 mei, 20-22 uur

Lezing Oudheidkundige Vereniging Flehite en Stichting Johan van Oldenbarnevelt. Bart Wiekart spreekt over de oprichting van standbeelden van Oldenbarnevelt in Nederland en Gerard Raven over de Oldenbarneveltverzameling die sinds 1878 is aangelegd in Museum Flehite. Rietveldpaviljoen, Zonnehof 8. Entree voor OVF-leden en JvO-donateurs gratis, anders € 3,50. In het open depot van Museum Flehite is tijdelijk een deel van de verzameling tentoongesteld.

Donderdag 10 juni, 17-19 uur

Historisch Café in het Stadscafé. Onderwerp: De verjaardag van Amersfoort. Spreker: Joost Gruijters. Zie bij 6 mei.

Donderdag 22 juni, 19.00 uur

Rondleiding Oudheidkundige Vereniging Flehite langs gerestaureerde monumenten in de binnenstad. Achtergronden worden gegeven door Jojanneke Clarijs, lid van de Monumentencommissie. Start bij De Observant, maxi-

Muurhuizen te Amersfoort

T/m 20 juni

Op reis met Hendrik Jan Wolter. Zie het vorige nummer en op pagina 18 het boek.

maal 20 personen, opgave via www.historisch-amersfoort.nl. OVF-leden gratis, niet-leden € 3,50.

Donderdag 12 augustus, 17-19 uur

Historisch Café in de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Smallepad 5. Onderwerp: Amersfoort en omstreken in de collectie van de RCE. Spreker: Peter Don, conservator. Zie bij 6 mei.

T/m 29 augustus

Drie tentoonstellingen in het open depot: **De collectie Johan van Oldenbarnevelt** (zie 25 mei).

Sportvoorwerpen, omdat Archief Eemland, de Club van Honderd en het museum de aandacht willen vestigen op het belang van het bewaren van medailles, oorkonden, archieven enz.

Nieuwe oorlogsaanwinsten via de Trein van de Vrijheid. Andere voorwerpen zijn naar Archief Eemland, Kamp Amersfoort en instellingen elders gegaan.

OPEN HUIS ARCHEOLOGISCH CENTRUM

Iedere woensdagmiddag van 14.00-16.30 uur kunt u de werkplaats en expositieruimte bezoeken. Tevens spreekuur voor eigen vondsten. Langegracht 11, toegang gratis.

KRONIEK

verschijnt viermaal per jaar. U kunt het blad thuis ontvangen door lid te worden van:

- Oudheidkundige Vereniging Flehite voor € 23,- (2010: € 27,50) per jaar, waarbij u ook het jaarboek Flehite ontvangt
- Stichting Archeologie Amersfoort voor € 20,- per jaar, waarbij u ook de Archeologische Kroniek provincie Utrecht ontvangt en eventueel jaarboek Flehite

Oudheidkundige Vereniging Flehite

Secretaris: Agnes Houët-Berenschot
Vondelplein 1 • 3818 BC Amersfoort
033 463 49 89
aahouet@hotmail.com
www.historisch-amersfoort.nl

Museum Flehite

Postbus 699 • 3800 AR Amersfoort
033 247 11 00
info@museumflehite.nl
www.museumflehite.nl
Bezoekadres: Westsingel 50
Open: di-vr 11-17 uur, za-zo en tweede feestdagen 12-17 uur

Bureau Monumentenzorg Amersfoort

Postbus 4000 • 3800 EA Amersfoort
033 469 48 16
ma.cramer@amersfoort.nl
Bezoekadres: Stadhuisplein 1
Open: ma-vrij 9.00-17.00 uur (graag op afspraak)

Archief Eemland

Postbus 4000 • 3800 AE Amersfoort
033 469 50 17
archiefeemland@amersfoort.nl
www.archiefemaal.nl
Bezoekadres: Stadhuisplein 7
Open: ma-do 9.00-17.00 uur

Stichting Archeologie Amersfoort (STAA) Archeologisch Centrum

Postbus 4000 • 3800 AE Amersfoort
033 463 77 97
fme.snieder@amersfoort.nl
www.amersfoort.nl/archeologie
Bezoekadres: Langegracht 11
Open: wo 14.00-16.30 uur en op afspraak

Redactie

Max Cramer • Tilly du Pui • Gerard Raven • Francien Snieder • Yvonne Tanke • Piek Theisens

Redactieadres

Museum Flehite Amersfoort
Breestraat 80 • 3811 BL Amersfoort
g.raven@museumflehite.nl
De redactie behoudt zich het recht voor om artikelen in te korten en/of te herschrijven, zo mogelijk in overleg met de auteur. Meninge(n) verwoord in de artikelen zijn niet noodzakelijk die van de redactie.

Uitgave van de *Kroniek* wordt mede mogelijk gemaakt door:

IN DIT NUMMER

Kadaster	2
Haardstenen	4
Cornelius de Honderdman	6
Opgraving Lieve-Vrouwestraat	8
Route naar Kamp Amersfoort	9
Middeleeuwse merrie in moten	13
Map Heijenga en de OVF	14
Spel <i>Slag om Amersfoort</i>	16
Grebbeinlinie boven water	17
Nieuws	18